

УДК: 617(092)

ФІЛОСОФІЯ ПІЗНАННЯ І ШЛЯХ У МЕДИЦИНІ ПРОФЕСОРА В.О. КАРАВАЄВА

Лаврик О.А.

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, м. Київ, Україна

Ключові слова: В.О. Караваєв, хірургія, історія медицини, Університет Святого Володимира.

“...У сфері оперативної майстерності він був дійсно великим...”

Е.Н. Неезе

Мал. 1. Караваєв В.О.

Перетнувши поріг третього тисячоліття і будучи безпосереднім учасником науково-технічної революції, яка невпинно охоплює сучасний світ, ми знову і знову повертаємось до наших великих вчителів і попередників з минулого.

Цього року, коли виповнюється 200 років від дня народження Володимира Опанасовича Кара-

ваєва, молоді і досвідчені медики на теренах як Східної, так і Західної Європи, знову згадають його, одного з Великих, вшановуючи його пам'ять.

Його величність не у знатному походженні, не у заможності й не у кількості надрукованих наукових праць і проведених операцій, а у безмежному власному прагненні до знань, бажанні допомагати хворим і врешті-решт передавати свої здобутки учням, однодумцям і нащадкам.

У своєму нездоланному потязі до хірургії він відвідав величезну кількість європейських клінік, провів чимало експериментальних досліджень і працював у звичайних лікарнях, де хворі потребували його допомоги. Організовані ним клініки були завжди відкритими як для хворих, так і для молодих лікарів та студентів, котрі так само, як і він колись, шукали джерела знань і клінічної практики.

Незважаючи на відсутність антибактеріальних препаратів, знеболювальних засобів та багатьох інших засобів, без яких на теперішній час медицина здавалася б неможливою, заслужений професор Караваєв брався за виконання надзвичайно складних операцій і отримував відмінні результати. Можна поставити питання: чи йому сприяла доля, чи фортуна, чи можливо сам Бог? Можливо, але найбільш вірогідною запорукою його успіху в медицині була його невгамовна праця і відданість власній справі.

У с. Вятці 8 липня 1811 року в сім'ї заможного купця народився Володимир Опанасович Караваєв. Батько

розумів велике значення грамоти у житті, і тому наполягав на навчанні не тільки своїх синів, але й дочок. Молодший син Володимир найбільше прагнув до книжок, і тому батько віддав його до гімназії. Закінчивши гімназію, у 1827 році Володимир Опанасович вступив на медичний факультет Казанського університету вільним слухачем. Караваєв був старанним студентом, за свої успіхи в навчанні був нагороджений срібною медаллю.

27 червня 1831 року Караваєв закінчив навчання в університеті і отримав диплом лікаря першого розряду. Того ж року він переїхав до Санкт-Петербурга з метою влаштуватися хірургом в клініці відомого професора Х.Х. Саломона у медико-хірургічній академії, проте там він посади не отримав. Згодом влаштувався ординатором у С.-Петербурзькому військово-сухопутному госпіталі, а через рік перейшов до Маріїнської лікарні для бідних, де було набагато більше хворих і дійсно була можливість вчитися хірургії. Проте небажання старших колег навчити молодих спонукало лікаря-початківця Караваєва шукати інших можливостей вчитися. Так, отримавши згоду на матеріальне забезпечення від рідних, 1834 року Караваєв від'їздить до Німеччини.

Перебуваючи у Німеччині, Караваєв зустрівся з М.І. Пироговим, який власне і направив його перші кроки в хірургії. На той час М.І. Пирогов був вже досвідченим хірургом, котрий самостійно проводив експерименти на тваринах. Вечорами вони разом читали підручники з хірургії, накладали різні пов'язки, обговорювали цікаві клінічні випадки. Перебуваючи в Берліні, В.О. Караваєв відвідав клініку Юнгкена в клініці Шаріте і клініку Грефе. Згодом, дізнавшись, що М.І. Пирогов став професором Дерптського університету, Володимир Опанасович переїхав до нього в клініку, там вони разом розпочали експериментальні дослідження.

У травні 1838 року Володимир Опанасович захистив дисертацію на тему: “Травматичне запалення вен”. Через деякий час він дізнається про вакантну посаду хірурга в Кронштадському морському госпіталі, яку згодом і отримує. Тоді в госпіталі лікувалося багато хворих на цингу, а про вітаміни ще не було відомо. У таких хворих часто спостерігали серозні випоти в порожнини. Так, Караваєв вперше припустив можливість лікування тампонади серця за допомогою пункції перикарда, довів це експериментальним шляхом, а згодом застосував власну методику і на практиці.

Така успішна наукова і практична діяльність Караваєва була широко відомою, і вже згодом його обрали професором Київського університету. До Києва він приїхав 1841 року.

Того ж року Міністерство освіти затвердило 10 кафедр на медичному факультеті Київського університету, з них 2 – хірургічного профілю: оперативної хірургії з хірургічною анатомією, ученням про пов'язки та хірургічною клінікою і теоретичної хірургії з офтальміатрією.

В Київському університеті Володимир Опанасович спочатку викладав клінічну і теоретичну хірургію з топографічною анатомією. Педагогічній роботі В.О. Караваєв присвятив 50 років свого життя. Він завжди наголошував на необхідності праці лікаря біля ліжка хворого, говорив, що слід лікувати хворого, а не хворобу. Операції Караваєв намагався виконувати в присутності всіх своїх практикантів, а найдосвідченішого брав собі у допомогу. Проводилися і вечірні заняття, на яких слухачів ознайолювали з різними клінічними випадками, вчили простим методам обстеження, щоб молоді лікарі могли легко помітити відхилення від норми.

Красномовним лектором Караваєва не вважали, він завжди просто, але чітко викладав матеріал, при цьому наводивши відомості з фізіології і патологічної анатомії. Караваєв В.О. завжди підтримував молодь. Молодим лікарям, котрі цікавилися хірургією, надавав можливість асистувати йому, пояснював їм певні особливості складних клінічних випадків. Його учні мали можливість публікувати ряд наукових статей в журналі "Современная медицина", та виступити з демонстраціями на засіданні Товариства київських лікарів. Вдало схарактеризував діяльність Караваєва професор Московського університету О.О. Бобров: "3 під вашого виховання вийшло більше сорока поколінь лікарів... Де тільки не зустрінеш Ваших учнів. Вони впроваджують у життя і застосовують ті принципи і знання, яких навчилися від вас. Так, Київ може пишатися, що в його стінах працює такий дорогіший хірург-учитель."

У 1858 році вийшли літографовані "Лекції з оперативної хірургії проф. В.О. Караваєва". У 1885 році Караваєв видав підручник з оперативної хірургії. Ці видання є наочним доказом того, що Караваєв ніколи не розцінював хірургію лише в технічному аспекті, а завжди приділяв увагу клініці, патології й терапії.

Караваєв викладав на першому курсі, де всього був 21 студент, енциклопедію і методологію медицини. Не чекаючи відкриття клініки, він почав проводити складні оперативні втручання безкоштовно в лікарні для бідних. Протягом року він зробив 180 операцій, і всі успішно.

Така самовіддана праця і блискучі результати у хірургії зробили Караваєва відомим не тільки на теренах Росії, але й далеко за її межами. Згодом професор Траутфеттер надіслав до університету пропозицію обрати Караваєва ординарним професором. У грудні 1847 року на засіданні Ради університету Караваєва затвердили ординарним професором і направили до Німеччини для вдосконалення хірургічних навичок. Впродовж року професор відвідував клініки Парижу, Лондона, Відня і Берліна.

Повернувшись у липні 1843 року до Києва, він дізнався, що його було обрано деканом медичного факультету.

Коли Караваєв переїхав до Києва, у підпорядкуванні університету була всього одна лікарня для бідних, щороку

в ній лікувалось не більше 1000 хворих. Вже на 1844 було заплановано відкриття клініки університету, тому в цей період Караваєв основну увагу приділяв саме цій події. Урочисте відкриття клініки відбулося 1 листопада 1844 року, спочатку на 16 ліжок, а з 1870 року на 25 хірургічних і 10 – офтальмологічних. Працював Караваєв у клініці 38 років, за цей час у клініці стаціонарне лікування пройшло 5434, а амбулаторно – 76 тисяч хворих. На стаціонарне лікування Володимир Опанасович приймав хворих тоді, коли це дійсно було необхідно, а для визначення показань до госпіталізації він самостійно ретельно оглядав хворих.

У складних умовах існування клініки у доантисептичний період Караваєв отримував блискучі результати надання допомоги хворих завдяки власним глибоким знанням, майстерності й правильно організованій роботі клініки. Хірургічні відділення на той час були вогнищем піемій, гангрен, уражали відвідувачів тяжким повітрям і брудом, а клініка Караваєва була взірцем порядку і чистоти.

Велика спостережливість і досконале володіння мануальними методами обстеження давали йому змогу точно встановити діагноз. Караваєв вважав, що в лікуванні й одужанні величезну роль відіграє психологічний фактор. Ось чому перед операцією він тепло і щиро розмовляв з пацієнтом, незалежно від його соціального походження.

Хірургічній техніці Караваєва не було рівних. До виконання складних операцій він підходив завжди творчо, що було можливим завдяки його досконалим знанням з топографічної анатомії.

Особливо багато операцій учений зробив на обличчі (1215, летальність – 3,1 відсоток), переважно з приводу пухлин гайморової пазухи, що проростали в порожнину рота й носа. Успішними були виконані ним пластичні операції – із заміщенням дефектів піднебіння, пластики повік, носа, губ. Провів близько 36 резекцій верхньої щелепи, виконував резекції грудних залоз. Скромні результати були при втручаннях на органах черевної порожнини у доантисептичний період. З великою майстерністю Караваєв видаляв камені з сечового міхура, літотомію виконував за 1,5 хвилини. Першим у Росії почав робити оваріотомії і запропонував свій варіант затискача для цієї операції. Виконував операції на кінцівках, такі як ампутації, екзартикуляції, резекції, кістковопластичні операції. Ампутації стегна, плеча і гомілки проводив як за класичним методом Пирогова так і за власним.

В.О. Караваєв запропонував 12 оригінальних операцій. Він описав власну методику ринопластики, метод випрямлення спинки носа шматком шкіри з лоба, утворення перегородки носа з верхньої губи. Розробив метод операції заячої губи із збереженням червоної кайми губи, із власною пропозицією особливого голкотримача і голки. Сьогодні весь світ користується методикою операції при випадінні прямої кишки, яку розробив Караваєв. Він запропонував замість витання слизової оболонки прямої кишки трикутної форми, що призводило до розвитку масивних кровотеч і рецидивів, прошивати слизову оболонку в декількох місцях, зав'язуючи шви і міцно їх стягуючи. Шви відпадали на 10-14 день.

З хірургічних інструментів Караваєв запропонував затискач для тонзилотомії, два види ножів для виконання опе-

рації при катаракті, пінцет для фіксації очного яблука, застискач ніжки кістки, голкотримач та голку при стафілопорофі.

Першим в Росії почав виконувати тенотомию очних м'язів, за методикою Диффенбаха. Проте після отриманих результатів відмітив утворення грануляційної рани в місці розтину, через велику культю прикріпленого м'яза, тому згодом запропонував іншу методику розтину і його величину. Також виконував операцію іридектомію при лейкомах і зарощеннях зіниць. Сучасник Володимира Опанасовича, київський офтальмолог Е.Н.Неезе писав: "Його загальноновизнана технічна довершеність і тонке діагностичне чуття викликали істинну повагу всіх слухачів. А великий практичний такт, вміння прислуховуватися до думок і пояснень інших здобули загальну пошану серед товаришів-лікарів. У сфері оперативної майстерності він був дійсно великим..." Будучи глибоко компетентним у сфері очних хвороб хірургічного профілю він наголошував, що для таких хворих необхідно створити окрему клініку. Матеріали особистого досвіду лікування косоокості й катаракти він опублікував у праці "Про катаракти в практично-хірургічному відношенні".

Науковий шлях Караваєва був тісно переплетений і пов'язаний з М.І. Пироговим, який вважався його вчителем. Караваєв відрізнявся від нього і перш за все був клініцистом-педагогом. У своїх наукових працях він намагався розв'язати питання, які ставило йому життя. Протягом життя він опублікував 31 наукову працю, більшість з них були експериментальними, як і вчив Пирогов: "Йти шляхом експерименту". Так, Караваєва і Пирогова завжди цікавило питання патогенезу виникнення піемії. Зокрема, Караваєву вдалося встановити, що переносні гнійні тромби закупорюють дрібні судини і капіляри, в результаті чого виникає інфаркт. Згодом Володимир Опанасович довів, що гній може проходити через капіляри, не викликаючи при цьому інфаркту. Тобто ключовим моментом патогенезу піемії було визначено зараження крові, а тому вчений запропонував застосовувати очищення крові.

І.В. Рклицький та В.О. Караваєв розробили нову методику ампутації – із збереженням окістя, а виконання операції за такою методикою показало, що збережене окістя є джерелом відновлення кістки у подальшому.

Надзвичайне значення для практичної медицини мають проведені експерименти із застосуванням ефірного наркозу. Ці дослідження він проводив разом з О.П. Вальтером. Вони вивчали дію ефіру при введенні його в організм людини інгаляційним, внутрішньо артеріальним та венозним шляхами, його дію на нервові стовбури та слизову оболонку кишківника. Першу операцію під ефірним наркозом В.О. Караваєв здійснив 18 лютого 1847 року. Він був другим, після Миколи Івановича, хто мав найбільший досвід використання ефірного наркозу при довготривалих оперативних втручаннях. Жоден хворий не загинув від побічних дій ефірного наркозу. Також особливу увагу Караваєв приділив дослідженню знеболювальної дії хлороформу.

Навантаження на Володимира Опанасовича було неймовірним, оскільки окрім того, що він керував медичним факультетом університету, проводив практичні заняття з оперативної хірургії, самостійно готував для них хірургічні

препарати, він не залишав і свою практичну діяльність хірурга, а продовжував оперувати в лікарнях міста. Відчуваючи, що педагогічна робота займає дуже багато часу й обмежує його час лікувальної роботи, він просить Раду університету звільнити його з посади декана. У відповідь на це його обирають деканом на повторний термін, оскільки керівництво університету не уявляло подальшу долю медичного факультету без професора Караваєва.

1857 році Володимир Опанасович тяжко захворів на гострий ревматизм. Він отримав десятимісячну відпустку і був направлений на лікування у Карлсбад. Перебуваючи на лікуванні, він також відвідав хірургічні клініки Європи, взяв участь у роботі щорічного конгресу офтальмологів.

1865 року підійшов час, коли Караваєву за існуючими законами необхідно було залишити працю, оскільки він відпрацював 20 років. Проте залишити науковця продовжувати свою працю можна були тільки за особливі заслуги. Того ж року, Караваєву було присвоєно звання заслуженого професора, і він продовжив свою працю ще на 5 років.

У березні 1881 року Караваєв подав заяву про звільнення. Рада університету висловила йому щире подяку за плідну багаторічну працю, проте його заяву не затвердили. Тому він залишився на посаді позаштатного професора оперативної хірургії до кінця свого життя.

Київська рада обрала Караваєва почесним громадянином міста, а вулицю, на якій він жив, було названо Караваєвською. Шанувальники зібрали значні кошти на стипендію його імені. Рада університету подала прохання про встановлення погруддя В.О. Караваєва в університеті. Таке погруддя було відлито з бронзи в Петербурзі, і зберігається в музеї Київського університету до теперішніх днів.

Наприкінці лютого 1892 року В.О. Караваєв тяжко захворів на грип, який ускладнився пневмонією. 3 березня великого вітчизняного хірурга не стало. Похований 6 березня на Байковому кладовищі.

Протягом життя В.О. Караваєв надав допомогу більш, ніж 100 тисячам хворих, виконав більше 16 тисяч операцій при загальній летальності 6,1%, тоді як на той час загальна летальність становила 10%. На урочистому засіданні Товариства київських лікарів М.М. Волкович висловився про Караваєва: "Під широким впливом таланту Караваєва створювались кадри російських хірургів. Він в істинному розумінні слова був одним з батьків вітчизняної хірургії".

Рецензент: чл.-кор. НАМН України, д.мед.н., професор Захараш М.П.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Беньюмов Р.Я. В.А. Караваєв (1811-1892) // *Новый хирургический архив.* – 1961.- №7. – С. 3-6.
2. *Верхтатський С.А. В.О. Караваєв.* – 1976. – С. 2-42.
3. Емельянова Н.А. Профессор В.А. Караваєв и его заслуги в офтальмологии // *Вестник офтальмологии.* – 2005. – Т. 121(4). – С. 50-52.
4. Заверный Л.Г., Пойда А.И., Любичкий Ю.Д., Ищенко А.П. Владимир Афанасьевич Караваєв (к 145-летию со дня рождения) // *Хирургия.* – 1986. – №7. – С. 153-157.
5. Коломойченко М.И. Выдающийся деятель отечественной хирургии В.А. Караваєв // *Хирургия.* – 1962. – № 1-3. – С. 131-135.

**ФИЛОСОФИЯ ПОЗНАНИЯ И ПУТЬ В МЕДИЦИНЕ
ПРОФЕССОРА В.А. КАРАВАЕВА**

Лаврик О.А.

*Национальный медицинский университет
имени А.А. Богомольца, г. Киев, Украина*

Резюме. Владимир Афанасьевич Караваев – выдающийся деятель отечественной медицины. Он родился в немедицинской семье и всю свою жизнь посвятил хирургии. Профессор Караваев начинал свою деятельность в России, а вскоре продолжил учебу в Германии и многих других Европейских странах. Владимир Афанасьевич уделял внимание как практической медицине, так и экспериментальным исследованиям, и в тоже время занимался педагогической деятельностью. Караваев предложил новые методики ампутаций, операций при выпадении прямой кишки, свой зажим для тонзилотомии, экспериментально показал эффективность очищения крови при сепсисе и первым выполнил хирургическое вмешательство под эфирным наркозом. Профессор Караваев возглавлял собственную клинику, был избран деканом медицинского факультета и почетным профессором в университете.

Ключевые слова: В.А. Караваев, хирургия, история медицины, Университет Святого Владимира

**PROFESSOR'S V.O. KARAVAEV AWARENESS
PHILOSOPHY AND PATH IN MEDICINE**

Lavryk O.

National O.O. Bohomolets Medical University

Summary. Vladimir Opanasovich Karavaev – one of the most prominent surgeons of native medicine. He was born in not medical family and has dedicated all his life to studying surgery. Professor Karavaev began his career in Russia and moved on in Germany and many others European countries. Vladimir Opanasovich put a lot of attention on practice in surgery and experimental findings, moreover at the same time he was teaching at the university. Karavaev has investigated new methods of amputation procedures, new model of clamp for tonsilotomia, has proved experimentally the effectiveness of hemosorbtion in patients with sepsis and was the first, who has performed the operation with ether anesthesia. Professor Karavaev has organized his own clinic, was chosen as a dean of the medical faculty and as honored professor in the university.

Keywords: V. Karavaev, surgery, history of medicine, St. Volodymyr University